

ГУМАНІТАРНІ ІННОВАЦІЇ У ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОМУ ВИМІРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Досліджується проблема конституювання гуманітарних інновацій як складових сучасної культури.

Вступ

Ідентифікація гуманітарних інновацій у сучасному соціально-філософському знанні, пошук їх характеристик, класифікацій, механізмів породження і мотивів упровадження неминуче ведуть до розлогих, проте ненаукових, розрізнених дискурсів. Їх зміст концентрується навколо фрагментованих уявлень про перспективи суспільного розвитку в умовах глобальних мереж та інноваційних технологій. Говорячи про зміни політичної, освітньої, економічної й інших гуманітарних сфер, соціальна філософія опонує до традицій культури, прагнучи зберегти їх цілісність та інституалізуючу роль. Проте в інформаційну еру продукування інновацій стає атрибутом, життєво необхідним компонентом сучасності. Відтак, системний, концептуальний, зв'язний аналіз інноваційної діяльності з його подальшою філософсько-категоріальною рецепцією є актуальною науковою задачею.

Аналіз досліджень і публікацій

Уперше відокремленим предметом наукового дослідження інновації стали на початку ХХ ст. У роботах М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, П. Сорокіна вони подані в контексті економічних і соціокультурних циклів, як їх технологічна основа. Другою хвилею вивчення інновацій слід вважати 50-80-ті роки минулого століття. Науково-технічна революція оптимістично налаштувала вчених на сприйняття інновації як джерела прогресу. В цей час закладається розуміння інноваційного винятково як продукту пізнавальної діяльності; духовна ж сфера інтерпретується крізь призму ідеологій, економічних закономірностей, політичних інтересів та конфліктів. І лише наприкінці ХХ ст. приходять усвідомлення, що «інноваційна діяльність людини.. ревізує усі установки епохи модерну і його культуру загалом» [5, с. 122], перетворюючись на самоцінність сучасної людини, атрибутивною властивістю усіх форм її буттєвості.

Постановка завдання

Дане дослідження покликане конституювати інновації в гуманітарній сфері, а також здійснити процедуру їх легітимації як координат соціального простору і часу інформаційного суспільства. Виступаючи проти белетристичного тлумачення зазначеного поняття, ми прагнемо інтерпретувати його як фактор суспільного розвитку, який у культурі постмодерну відіграє роль стабілізуючого компонента. Знімаючи точки напруги мережевого соціального простору, окреслюючи шляхи виходу із точок біфуркації, гуманітарні інновації розгортають свою сутність через категорії соціосинергетики та соціального моделювання.

Поняття культури на зламі епох

Класичне визначення орієнтує на те, що інновація – це артефакт, тобто штучно створений предмет дійсності. У цьому випадку, як продукт інтелектуальної діяльності, вона стає об'єктом синтаксичного й семантичного аналізу епістемічної логіки. Будуючи моделі за графами С. Кріпке¹, визначається узгодженість новації з реальністю, моделюються напрями її розвитку і реалізації, формулюються відповіді на питання компактності, еквівалентності, стійкості інноваційного до трансформації в структурі системи, зв'язки якої були сформовані попередньо. Такий контекст репрезентує інновацію як діалектичну протилежність до традиції. Саме в їх зіставленні філософія вбачає джерело суспільного розвитку, механізм розгортання потенцій, а також орієнтир дій у латентний (міжпарадигмальний) період.

Постнекласична та синергетична моделі раціональності², дозволяють виокремити й іншу буттєву форму інновації – як акт нововведення, їх імплементацію в культуру [7, с. 280-281]. У даному випадку інновація розриває безпосередній зв'язок з традицією, елімінуючи свої когнітивні характеристики. В результаті відбувається заміщення контроверзи «традиція – інновація» опозицією «інновація – інституалізація». Економічні, політичні, релігійні й т.п. фактори стають визначниками процесу продукування інноваційного та його соціально-психологічної адаптації до існуючого соціального простору. Інновації, перетворюючись на складову *соціокультурного потенціалу* суспільного розвитку, поступово займаючи у культурі конституюючу роль.

Примітно, що специфіка другого типу інновацій практично не відображена у визначеннях культури, яких нині налічується близько тисячі. Для прикладу зупинимось на аналізі дефініцій, запропонованих А. Крьобером та Л. Уайтом, адже їх дослідження стали для гуманітарних наук культур-філософською парадигмою другої половини ХХ ст. Так, А. Крьобер (у співавторстві з К. Клакхоном), здійснивши логіко-семантичний і культурно-історичний аналіз культури як цілісності, дійшов висновку, що вона пронизана своєрідними паттернами. Останні є зразками,

¹ Кріпке, Сол Аарон (нар. 1940 р.) – американський логік, професор Гарвардського університету. Довів теорему повноти модальної логіки, описав каузальну теорію референції через критику дескриптивної теорії власних імен.

² У вітчизняній науковій літературі поширеним є включення синергетики в сферу постнекласичної методології. Така редукція синергетики є, на наш погляд, неправомірною, адже, якщо постнекласика пояснює об'єкт-суб'єктні, суб'єкт об'єктні та суб'єкт-суб'єктні взаємодії, то синергетика нерідко оперує так званими прихованими (темними, непрозорими) суб'єктами. Їх поведінка, мотиви функціонування і структурованість залишаються перманентно втаємниченими.

шаблонами, системними зв'язками, які, з одного боку, діалектично скріплюють зміст і форми прояву культури, а з іншого – оберігають її від руйнування.

Як же описана схема враховує новації, що їх неминуче продукують індивіди в процесі предметно-практичної та духовно-теоретичної діяльності? Відповідаючи на це питання, А. Крьобер вводить поняття «культурний стиль» [2, с. 905], через яке культура репрезентується як зв'язна, еволюційна система з надійними механізмами внутрішньої адаптивності її компонент. У наслідок цього паттерни сприймаються як очікувані у своєму відтворенні зразки соціальної поведінки. Логічним слідуванням таких міркувань є висновок: «культура – це абстракція людської поведінки, проте не сама поведінка» [2, с. 939]. Отже, ідентифікація культури можлива винятково за посередництва узгоджених, доповняльних, несуперечливих і відтворюваних елементів. Вони й складають традиційне ядро культури.

Полемізуючи з А. Крьобером у частковому, концептуально його ідеї розвиває американський антрополог Л. Уайт. Здійснюючи історико-культурний аналіз фактологічного матеріалу, він демонструє, що культура є континуальним (гомогенним, неперервним) полем, унаслідок чого притаманні їй технології (пристрої, машини), соціальні системи (звичаї, інститути), уявлення (знання, філософія, наука) і види мистецтва детермінують соціальну поведінку, визначають соціальну структуру, інституують усі форми суспільного буття [6, с. 362-363]. Еволюційний характер такої експансії вводить людину в оману, змушуючи вважати себе суб'єктом культури, справжнім її творцем, контролером і управителем, у той час як культура створює сама себе через індивідів і соціальні групи. Отже, і в даному випадку місце інноваційного доволі примарне; у кращому випадку воно інтегрується у домінуючі паттерни, схеми, звичаї і лише кумулятивно здатне впливати на динаміку в цілому статичної культури.

Безсумнівно, позиції А. Кльобера і Л. Уайта є своєрідною реінкарнацією гегелівського Світового Духу. Але, якщо німецький філософ виходив із спекулятивних (розсудкових, проте абстрактних) роздумів, то американські вчені дійшли аналогічного результату в ході детального антропологічного та культурно-історичного аналізу. Відповідно, ми не маємо права ігнорувати їх висновки, а для нашого дослідження вони можуть бути прийняті як соціологічні факти, відправна точка соціально-філософської рецепції гуманітарних інновацій.

Традиція та інновація в культурі після Модерну

Усе ж можна зауважити, що наведені вище дослідники репрезентують антропологічний та соціологічний погляд на культуру, а тому мають право опиратися на традицію як на ключове, формоутворююче, стабілізуюче та інституційне поняття. Разом з тим зріз філософських дефініцій культури теж далекий від визнання інновацій як її елемента. Так, у Новій філософській енциклопедії хоча й визнається – «культура не є застиглим утворенням» [5, с. 346] – все ж укладачі обережно зауважують, що заохочення інновацій характерне лише для сучасних культур. При цьому

замовчуються причини такого толерантного відношення останніх до інноваційного продукту.

Як показує проведене нами дослідження, істинні причини цього явища, з одного боку, не є очевидними і не можуть бути задекларованими та постульованими як аксіоми постмодерної епохи, а з іншого – вони далекі від людиновимірних координат нового етапу суспільного розвитку. Те, чого не помітили засновники (ідеологи) моделей інформаційного суспільства стає очевидним на зламі ХХ-ХХІ ст.

Спробуємо встановити причини цього. Перш за все, зрозумілим і справедливим є прагнення дослідників конструювати дефініції культури з огляду на аксіологічні, моральні, соціальні й культурно-історичні пріоритети. Поняття традиції, очевидно, для цього є найбільш прийнятним і адекватним з огляду на зазначену вищу установку.

Другий мотивом ігнорування інновації як складової системи культури криється, на наш погляд, у сфері соціально-політичних та економіко-правових інтересів класового (у найширшому значенні цього поняття) суспільства.

Останнім фактором, що знижує вартість інновацій у дискурсі про культуру, можна назвати окреслений ще Парменідом і Платоном напрямний вектор цивілізаційного поступу – від простого до складного. Середньовічна патристика, успіхи новоевропейської науки й техніки, інформаційний прорив ХХ ст. в масовій свідомості безальтернативність такого сходження.

На наш погляд, в інтер'єрі культури постмодерну подібна просвітницька установка проходить етап складних випробувань, з неминучою подальшою трансформацією або її повним метафізичним запереченням. Проблема у тому, що життєздатність напрямної – «від простого до складного» – безпосередньо залежить від рівня легітимності раціонального в соціальній реальності.

Вступивши в полеміку з представниками еволюціоністської моделі культурного розвитку, засновник американської антропології Фр. Боас наводить приклади зворотного відношення. Так, зазначає дослідник, мова первісних племен граматично і психологічно значно складніша, ніж усі відомі сучасні мови [1, с. 107-108]. Це ж стосується й мистецтва, й, загалом, властиве усім родам людської діяльності, незалежним від логічних міркувань.

Висновок Фр. Боаса можемо підсилити, додавши до визначеного ним переліку навіть науку. Наприклад, розібратися в основах диференціально-інтегрального числення, вивчаючи роботи його творців – І. Ньютона та Г. Лейбніца, практично неможливо. Замість флюксій, монад, субстанцій і субстратів сучасна людина оперує не простими, але доступними логічному мисленню структурами. Навіть побудова мікропроцесора стала можливою лише завдяки спрощенню. Пригадуючи три стадії інтелектуальної еволюції людства, запропоновані О. Контом (теологічна, метафізична, наукова), основою світорозуміння слід вважати пошук порядку та побудову ієрархії в усіх сферах життєдіяльності соціуму.

У соціокультурній сфері ці тенденції відчутними і очевидними стали в умовах масового суспільства та формування «одномірного» (Г. Маркузе) типу особистості. У ряді праць представник структурно-функціоналістського напрямку Р. Мертон підкреслював, що пріоритет успіху веде до неминучого розвитку в соціумі різних форм пристосування та домінування. Але сформовані культурні цінності зводять шляхи досягнення успіху переважно до девіантної поведінки. На думку дослідника, «таке поєднання культурного контексту і соціальної структури й продукує надмірне відхилення» [3, с. 262]. Складні економічні чи політичні умови (що характерно для країн третього світу та країн, які розвиваються) звеличують статус матеріального прибутку, що різко звужує канали вертикальної мобільності, у наслідок чого *інновація перетворюється на соціальну потребу найвищого порядку*.

У таких умовах протестний рух від часткового в культурі до загального в ній породжує появу особливого типу інновацій. Їх ми і будемо іменувати *гуманітарними інноваціями*. У сукупності своїх властивостей і за рівнем суспільної легітимності в культурі постмодерну вони претендують на статус соціокультурного феномену, а, відтак, є предметом соціально-філософського пізнання.

Гуманітарні інновації: від ідеї до спроби

Як відомо, термін «гуманітарний» був введений представниками Просвітництва на позначення різних форм духовного життя та супутніх йому процесів. З часом, концепт гуманітарної культури максимально проявив свою сутність через підкорення соціального простору ідеалам, ідеям, принципам, цінностями, пріоритетами. У сучасних умовах – вказує А. Моль – гуманітарна культура втрачає дієздатність і адекватність соціальним реаліям, адже «при всьому бажанні і за усіх необхідних матеріальних засобах жити справжньою гуманітарною культурою нині уже ніхто не може» [4, с. 38]. До цих слів додамо й те, що класична гуманітарна культура постає як агресивний опозиціонер реальному соціальному простору.

І, якщо в 70-90-их роках ХХ ст. у філософії, культурології, соціології ще жевріли дискусії щодо втрати людиною аксіологічних орієнтирів, здійснювалися спроби реанімувати наративи класики, то постмодерна епоха цілковито відкидає їх не лише як ілюзорні, а й як небезпечні, руйнівні, такі, що гальмують цивілізаційний поступ.

Спробуємо хоча б поверхово окреслити причини недовіри сучасності до традицій загалом, та до їх віддзеркаленні в гуманітарній культурі, зокрема. *Перший аспект* цього явища був нами означений вище. Його зміст зводиться до того, що людина ХХІ ст. не бачить не тільки прямого, а й опосередкованого зв'язку між власним успіхом, соціалізацією, встановленими в соціумі правилами виживання та патернами гуманітарної культури. Навіть, якщо цей зв'язок і є, то в наш час свою силу він виявляє лише на найвищому класовому рівні, існування якого неможливе без дотримання низки умовностей (освіта, етикет, майно, походження, статус, коло поруки тощо). Інакше кажучи, коди,

символи, правила і т.п. соціокультурні детермінанти традицій втратили свого денотата, перетворилися на порожні, абстрактні, а нерідко й абстраговані від дійсності, поняття.

Штучна підтримка декотрих з них (традиційна освіта, релігійність, мораль), за нашими спостереженнями, нерідко провокує світоглядні конфлікти між їх носіями та реципієнтами. Як приклад, наведемо складні стосунки викладачів і студентів. У той час як перші (щоправда лише найвідповідальніші) озброєні переконанням цінності якісної фундаментальної освіти, другі наполегливо шукають шляхи швидкої самореалізації через стартапи, політичні проекти, лідерство, громадські організації, неформальну комунікацію чи сексуальне партнерство.

І справа не в пошуку відповідного соціального ліфту, про який свого часу писав П. Сорокін. Ми вважаємо, що у культурі постмодерну напрями вертикальної та горизонтальної мобільності не детерміновані. Соціальний простір і час настільки ущільнені, що перехід від причини до наслідку не просто нелінійний (що передбачено постнекласичною раціональністю), а, скоріше, квантовий, тобто на макрорівні – хаотичний, неупорядкований, спорадичний, непротяжний. А тому представлені А. Крьобером і Л. Уайтом холистичні підходи до розуміння культури слід визнати утопічними, такими, що в душі просвітництва вижають бажане як реальне. Те, що Ф. Ніцше в кінці ХІХ ст. ідентифікував на емоційно-психологічному рівні як європейський нігілізм, на рубежі ХХ-ХХІ ст. набувало очевидних контурів, проявивши себе у формі онтологічної та гносеологічної соціокультурної опозиції.

Другою передумовою прохолодного відношення сучасності до загальнокультурних домінант назвемо відсутність інноваційного ліфту всередині гуманітарної культури. Це утруднює розуміння причин, стимулів, джерел, напрями, видів гуманітарних інновацій, через що на індивідуальному рівні гуманітарна культура вступає у суперечність з пріоритетами культури постмодерну. Але, якщо півстоліття тому така колізія викликала суто теоретичний інтерес філософів, соціологів, культурологів, то нині її епіцентр змістився в сферу економіки, політики, інноваційних технологій, став частиною буденності. Утім, цей аспект означеної вище проблеми потребує окремого дослідження.

Висновки

Спираючись на сказане, зробимо такі висновки:

1) опозиція «традиційне-інноваційне» втрачає своє евристичне значення наприкінці епохи Модерну, і нині не моделюється класичними гносеологічними засобами;

2) поняття гуманітарних інновацій може бути прийняте як об'єкт соціально-філософського аналізу та використане для характеристики тотальності інноваційної діяльності в культурі інформаційного суспільства;

3) категоризація гуманітарних інновацій та надання їм статусу онтологічного об'єкту – це шлях відродження ролі гуманітарної культури як формотворчого компонента соціальної реальності;

4) подальше вивчення гуманітарних інновацій потребує залучення методології світ-системного аналізу з метою визначення рівня їх дизруптивності.

Список літератури

1. Боас Фр. Ум первобытного человека / Пер. с англ. / Фр. Боас. – М. : Государственное издательство, 1926. – 154 с.

2. Крёбер А. Л. Природа культуры / Пер. с англ. / А. П. Кребер. – М. : РОССПЭН, 2004. – 1008 с. (Серия «Культурология. XX век»).

3. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Пер. с англ. / Р. Мертон. – М. : АСТ: Хранитель, 2003. – 873 с.

4. Моль А. Социодинамика культуры / Пер. с франц. / А. Моль. – М. : Прогресс, 1973. – 408 с.

5. Новая философская энциклопедия. В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин. – М. : Мысль. – Т. 2. – 2010. – С. 341-347.

6. Уайт Л. Наука о культуре / Пер. с англ. / Л. Уайт. – М. : РОССПЭН, 2004. – 960 с. (Серия «Культурология. XX век»).

7. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / Под ред. И. Т. Касавина, В. А. Лекторского и др. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.

С.Н. Ягодзинский

ГУМАНИТАРНЫЕ ИННОВАЦИИ В ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОМ ИЗМЕРЕНИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА
Исследуется проблема конституирования гуманитарных инноваций как составляющих современной культуры.

S. Iagodzinsky

HUMANITARIAN INNOVATIONS IN THE SPACE-TIME DIMENSION OF THE INFORMATION SOCIETY
The problem of the constitution of the humanitarian innovations as parts of modern culture is devoted.